

Крім цього, необхідним є розуміння того, що процес M&A відбувається на відповідному ринку. Ринок M&A – це сукупність економічних відносин, що виникають між компанією-ініціатором та компанією-ціллю в процесах злиття-поглинання з урахуванням попиту, пропозиції і ціни. Ця сукупність економічних відносин формує специфічну структуру зазначеного ринку, яка відкриває цілу низку проблем функціонування ринку злиття-поглинання в Україні, що відкривають перспективи подальших досліджень. Зокрема пов'язаних з необхідністю розробки та впровадження інструментарію аналізу та оцінки операцій M&A з урахуванням специфіки

фінансового ринку України, а також недосконалістю законодавчої та нормативної документації, що призводить до поширення незаконних схем придбання корпоративних прав та рейдерства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рынок слияний и поглощений в 2013 году вырос в два раза, 24 декабря 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.lb.ua/business/2013/12/24>
2. Владимир Марчук. Искусство торговли компаниями. Процедура проведения покупки предприятия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/04/11/10/1594>

УДК 336.1

Фрич А.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту

Кіндратяк І.Т.
магістр
Буковинського державного фінансово-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті розглянуто особливості проведення бюджетної політики України та Європейського Союзу. Охарактеризовано основні недоліки й напрями змін бюджетного менеджменту України у зв'язку з євроінтеграцією.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджет, видатки, державний борг, дефіцит.

Фрыч А.О., Киндратяк И.Т. ОСОБЕННОСТИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

В статье рассмотрены особенности ведения бюджетной политики Украины и Европейского Союза. Охарактеризованы основные недостатки и направления изменений бюджетного менеджмента Украины в связи с евроинтеграцией.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджет, расходы, государственный долг, дефицит.

Frych A.O., Kindratiak I.T. FEATURES OF BUDGET POLICY UNDER CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION CHANGES

The article deals with the features of budgetary policies of Ukraine and the European Union. The author analyzes the main weaknesses and directions of change for Ukraine's budgetary management in connection with the European integration.

Keywords: budgetary policy, budget, expenditures, national debt, deficit.

Постановка проблеми. У зв'язку з євроінтеграцією важливим завданням постає визначення можливостей гармонізувати бюджетну політику України та Європейського Союзу, виявити можливі наслідки, переваги та загрози. Пріоритетним є оцінка сучасних напрямів та реформувань бюджетної політики ЄС, можливості застосування в Україні.

Методологія побудови бюджетної політики, яку тривалий час використовують провідні країни світу, передбачає такі концепції, як щорічно збалансований бюджет, циклічна основа збалансованого бюджету та фундаментальне фінансування. Україна, перебираючи на себе цей досвід і ставши на шлях демократичних перетворень, у тому числі й трансформації фінансових відносин у соціально-економічній сфері, також намагається створити бюджетну доктрину на підставі обраної стратегії економічного і соціального розвитку. Але проблема бюджету, за оцінками провідних вітчизняних фахівців, до сьогодні залишається найуразливішим місцем української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у розвиток фундаментальних теоретич-

них та методологічних основ інтеграційних процесів у фінансовій системі України, внесли такі вчені, як М.П. Бадида, С.Я. Боринець, З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, О.Д. Василик, А.І. Даниленко, І.О. Лютий, В.М. Опарін, О.І. Рогач та ін. Бюджетну політику ЄС розглядають І.М. Боярко, О.В. Дейнека, Н.А. Дехтяр, О.А. Подвальникова.

Проте у зв'язку зі змінами, що відбуваються у законодавстві, і особливо у бюджетному, коли вводяться не лише нові статті й окремі положення, але й запроваджено нове податкове законодавство, що є визначальною базовою складовою у розробці політики доходів зведеного бюджету, важливо проводити дослідження з подальшого пошуку нових напрямів розвитку засад формування бюджетної політики країни.

Важливість вивчення цього питання відмічає О.Д. Василик, який вказує, що науковий підхід до розробки бюджетної політики, знання і вивчення всіх чинників, що визначають бюджетну політику, передбачають її відповідність законам суспільного розвитку, постійне врахування теоретичних положень і висновків бюджетної теорії. Порушення цієї

важливої вимоги призводить до великих втрат в економіці [1, с. 54].

Метою статті є вивчення ключових аспектів бюджетної політики в умовах євроінтеграційних перетворень, аналіз та характеристика змін, що відбулися, а також формування шляхів підвищення ефективності реалізації бюджетної політики.

Результати. Успіх ринкових реформ, які нині відбуваються в Україні, вирішальною мірою залежать від державного управління фінансами. Вся система управління фінансами базується на фінансовій політиці держави, та її важливій складовій – бюджетній політиці.

Бюджетна політика постійно знаходиться в центрі уваги суспільства – вона є ключовою ланкою економічної політики держави, а саме від ступеня її раціональності залежать темпи розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку та територій держави.

В Україні розробка бюджетної політики як провідної ланки фінансової політики держави проводиться відповідно до положень Бюджетного кодексу України, прийнятого у 2010 р., а в останній час – дещо оновленому у зв'язку із внесенням, переважно у 2012–2014 рр., змін і доповнень. На сьогодні Бюджетний кодекс України – це комплексний документ, який, по суті, є бюджетною конституцією, що визначає засади формування та виконання зведеного бюджету з урахуванням особливостей регулювання міжбюджетних відносин на різних рівнях бюджетної системи [3].

Для визначення ефективності бюджетного менеджменту Європейського Союзу визначають індикатори, встановлені Маастрихським договором: оцінюють відношення між планованим та реальним бюджетним дефіцитом і ВВП (не більше 3% дефіциту до ВВП) та співвідношення між публічним боргом і ВВП (не більше 60% до ВВП). Ці ж показники визначаються українським законодавством. Більшість країн ЄС не виконують ці критерії (табл. 1) [15].

У цілому простежується скорочення дефіциту країн ЄС (стратегія виходу з фінансової кризи), проте в 2013 р. в Словенії показник становив 14,7%, в

Норвегії – 11,1%, в Греції – 12,7% [15]. ЄС активно шукає можливості скорочення видатків на споживання та зростання інвестиційних видатків, ВВП.

Щодо України, то, згідно даних Державної казначейської служби України, відношення дефіциту Державного бюджету України до ВВП у 2012 р. становило 3,8%, у 2013 та 2014 рр. – 4,5%. У 2015 р. Міністерство фінансів очікує, що дефіцит скоротиться до 3,7%.

Питання економії коштів і пошуку джерел наповнення бюджетів є також гострим та актуальним для України.

У 17 з 28 країн ЄС у 2013 р. рівень державного боргу, згідно з нормами, залишився вищим за допустимий. Лідерами Європи з боргового навантаження залишаються Греція, у якої держборг зріс у 2013 р. до 175,1% щодо ВВП проти 157,2% 2012 р., Італія (132,6%), Португалія (129%), Ірландія (123,7%), Франція (93,5%), Угорщина (80,3%). В свою чергу, найнижче навантаження в Естонії (10% ВВП), Болгарії (18,9%) та Люксембурзі (23,1%) [11]. Зауважимо, що ЄС визначає санкції для країн, які перевищують показники бюджетної та боргової безпеки, під які потрапляють і країни – лідери ЄС.

Якщо оцінити відношення боргу до ВВП країн, з якими співпрацює Європейській Союз по програмі Східного партнерства (табл. 2), то державний борг України становив 40,17% у 2013 р. і є за Вірменією другою країною з досліджуваних за величиною боргу [13]. Зазначимо, що все частіше науковці визнають, що критичний рівень боргу в Україні не 60%, а 40%, зважаючи на розвиток економіки, політичну кризу та бюджетну незабезпеченість. Водночас Мінфін України очікує зростання держборгу України в 2015 р. до 52,7% щодо ВВП [14].

Враховуючи надзвичайно високе боргове навантаження низки європейських країн, обслуговування державного боргу обходиться їм набагато дешевше, ніж Україні. Якщо подивитися на німецькі євробонди, то їх прибутковість 1,5–1,6% в порівнянні з нашими 10–12%. Прибутковість десятирічних італійських бондів зараз становить близько 3% [10].

Водночас Україна лідирує в зростанні державних витрат на душу населення у 2010–2014 рр. Підкресливо, що більше 90% загальної суми видатків використовувалися на споживання.

Для ґрунтовної оцінки витрат ми обрали структуру видатків трьох найвпливовіших країн Європейського Союзу (Великобританія, Франція, Німеччина) та країн – сусідів України. Зауважимо, що розподіл бюджетних видатків України в цілому відповідає класифікації ЄС. Проте в Україні не ведеться загальне порівняння видатків на соціальний захист, оскільки звіти фондів соціального страхування публікуються окремо від звітів Міністерства фінансів України про проведення бюджетної політики. Для порівнюваної тенденції в таблиці 3 було підсумовано видатки Зведеного бюджету України та фондів соціального страхування [3; 6; 15].

Таблиця 1

Загальний державний дефіцит до ВВП за 2009–2013 рр., %

Країна	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
ЄС (28 країн)	-6,9	-6,5	-4,4	-3,9	-3,3
Болгарія	-4,3	-3,1	-2	-0,8	-1,5
Чехія	-5,8	-4,7	-3,2	-4,2	-1,5
Німеччина	-3,1	-4,2	-0,8	0,1	0
Франція	-7,5	-7	-5,2	-4,9	-4,3
Угорщина	-4,6	-4,3	-4,3	-2,3	-2,2
Польща	-7,5	-7,8	-5,1	-3,9	-4,3
Румунія	-9	-6,8	-5,5	-3	-2,3
Греція	-15,2	-11,1	-10,1	-8,6	-12,2
Великобританія	-11,4	-10	-7,6	-6,1	-5,8

Таблиця 2

Консолідований борг щодо ВВП країн по програмі Східного партнерства за 2006-2013 рр., %

Країна/рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Білорусія	8,69	8,39	10,65	21,58	30,69	36,89	23,32	23,06
Молдова	34,00	28,35	23,47	19,37	21,48	26,83	23,60	24,40
Україна	14,80	12,30	20,00	34,80	39,90	36,30	36,60	40,17
Вірменія	24,35	19,16	16,39	16,38	40,45	39,86	42,16	44,11
Азербайджан	12,47	9,38	7,39	6,14	7,71	7,27	7,60	8,80
Грузія	37,30	27,63	22,62	25,00	33,34	33,76	32,40	31,68

Таблиця 3

Структура загальнодержавних видатків у 2013 р.

Країна	Загальнодержавні функції	Оборона	Громадський порядок, безпека	Економічна діяльність	Охорона навколишнього природного середовища	Житлово-комунальні послуги	Охорона здоров'я	Відпочинок, культура, рекреація	Освіта	Соціальний захист
Великобританія	11,6	5,1	5,3	5,3	2	1,8	16,5	2,1	13,4	36,8
Франція	11,5	3,2	3,1	6,3	1,9	3,4	14,7	2,5	10,8	42,6
Німеччина	13,6	2,4	3,5	7,8	1,5	1,2	15,5	1,8	9,4	43,3
Чеська Республіка	10,7	2,1	4,3	13,9	3,1	1,9	18,1	2,9	11,4	31,7
Угорщина	17,5	2,3	3,9	14,4	1,5	1,6	10,4	3,5	10,5	34,5
Польща	13,4	2,7	4,2	13	1,6	2	10,9	3	12,8	36,6
Словаччина	15,4	2,7	6,4	9,8	2,7	2,6	15,5	3	10,6	31,3
Туреччина	16,4	4,1	5,2	11,9	1,1	3,5	12,1	2,3	11,4	39,9
Україна	4,72	1,2	3,09	5,41	0,37	0,82	4,63	1,02	8,16	70,53

Оцінка показала, що видатки на соціальний захист в Україні є найвищими серед досліджуваних країн (70,53%). Основні видатки фінансуються з фондів соціального страхування. Так, з усіх видатків на соціальний захист видатки Пенсійного фонду України у 2011 р. становили 66,65%. При цьому видатки на пенсії зростають, а середня пенсія становила 1556 грн. у 2011 р. та 1996,3 грн. – у 2013 р. [13]. Виникає невідповідність низького рівня доходів пенсіонерів та значних витрат на соціальне забезпечення держави. При порівнянні: мінімальна пенсія у Франції та в Італії становить близько 500 євро щомісяця; у Німеччині, якщо німець за все життя не працює навіть одного дня трудового стажу, йому все одно гарантована пенсія як мінімум 350 євро. Великобританія гарантує лише мінімальну пенсію, яка для самотньої людини становить 480 євро на місяць. Середня пенсія на четвертий квартал 2012 р. у Литві становила 236 євро, в Латвії – 271 євро, в Естонії – 316 євро [12].

Водночас частка видатків на освіту в Україні займає другу по величині частку усіх державних видатків – 8,16%, що пов'язано з державною формою навчання у ВНЗ та обов'язковою загальною середньою та дошкільною освітою. В порівнянні з іншими країнами видатки на охорону здоров'я в Україні становили у 2011 р. 4,63% (11,75% Зведеного бюджету України), що нижче більше ніж у 2,5 рази усіх досліджуваних держав. Крім цього, у досліджуваних державах активно функціонує медичне страхування, тому частина видатків на медичні заклади формується зі страхових внесків населення.

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу в Україні займали еквівалентну частку з іншими державами (особливо з Францією, Німеччиною, Угорщиною), проте займає лідируючі позиції в поданні скарг до Європейського суду з прав людини (більшість випадків – перевищення службових обов'язків мільйонерів та несправедливі судові рішення).

Видатки на економічну діяльність в Україні становили 5,41%. У європейських країнах у видатках на економічну діяльність більша частина споживчих видатків використовується на підтримання транспортної мережі. Україна надає більшість видатків на економічну діяльність через дотації для підприємств паливноенергетичного комплексу та для сільськогосподарства, тому постає питання в перегляді пільг, допомог галузям та їх ефективності.

Крім державного бюджету, кожна з держав Європейського Союзу надає кошти до бюджету ЄС, з якого має можливість і отримати кошти. Бюджет формується з внесків держав (до 1% від ВВП), податкових надходжень, штрафів, мита. Для України це становитиме 4–5% доходів Державного бюджету. На основі бюджету ЄС забезпечуються видатки на спільні напрями діяльності, розвитку Європейського Союзу.

Від створення організації напрями видатків змінюються. Так, у зв'язку з фінансовою нестабільністю 90х і 2007–2009 рр. зростає роль видатків на економічний розвиток та конкурентоспроможність: якщо у першому бюджеті ЄС на економічний розвиток і конкурентоспроможність було передбачено 7,3% усіх витрат, то у бюджеті – 2013 на це виділено вже 26% [5, с. 8–9], крім витрат, які здійснює кожна держава для розвитку своєї економіки. Якщо порівняти показники Державного бюджету України, то видатки на економічну діяльність у структурі становили в середньому 21,7% за 2008–2012 рр. (у 2012 р. – 12,5%).

Фінансовий стан Європейського Союзу несприятливий, тому при прийнятті бюджету Європейського Союзу на 2014 р. виникало багато дискусій щодо напрямів скорочень видатків. Рік, визначений роком суворої економії, та незважаючи на це, було збережено зростання фінансування наукових проєктів, освіти, інновацій і гуманітарної допомоги країнам Східної Європи. Так, понад 11 млрд. євро піде на стимулювання зростання та нових робочих місць; 50 млрд. – на соціальні програми та програми територіальної єдності; 56 млрд. – на гармонійний та екологічний розвиток; 6 млрд. виділено на зміцнення позицій ЄС у світі. Близько 40% видатків бюджету ЄС виділяються на підтримку сільського господарства. Проте хоча в абсолютному вираженні витрати на сільське господарство зростають і надалі, та частка в бюджеті скорочується. Пріоритетом є забезпечення сталого розвитку регіону, стійке зростання конкурентоспроможності та інноваційних процесів.

В Україні є значні сподівання на фінансову підтримку ЄС. Цільові субсидії Євросоюзу на будівництво доріг, промислових парків тощо і на дослідження та інновації сприяють збільшенню інвестицій у країнах Євросоюзу, адже гроші на ці цілі виділяються, переважно, лише частково й за умови, що держава забезпечить надходження суми, якої не вистачає для повного фінансування проєкту. Винят-

ком є аграрна сфера – селяни отримують прямі дотації ЄС, і ці кошти є життєво важливими для розвитку сільськогосподарського сектору. Наприклад, від 30 до 40% доходів французьких селян становлять саме надходження з казни Євросоюзу (а от британські селяни практично не користуються дотаціями, через що Лондон має право сплачувати менші внески до загального бюджету) [3, с. 4]. Виділяючи субсидії, ЄС обмежує ввіз товарів сільського господарства, а отже, і виробництво, визначає обов'язкові для застосування міндобрива та техніку збору врожаю, тому для сільського господарства держава повинна буде забезпечити додаткові дотації на підтримку виробників, оскільки продукція не витримає конкурентоздатності та низьких цін.

Щодо відповідності бюджетному менеджменту, то бюджетний рік України відповідає бюджетному періоду Європейського Союзу (з 1 січня до 31 грудня). Проте важливого питання набуває посилення ролі середньострокового планування. Починаючи з 2003 р. весь бюджетний процес на рівні країн ЄС здійснюється за єдиною методологією розробки, ухвалення й виконання бюджетів, яка передбачає використання середньострокового бюджетного планування. Такий підхід надає можливість бюджетного фінансування цільових програм, реалізація яких виходить за межі фінансового року, а також дозволяє планувати витрати в розрізі окремих інституцій ЄС та стратегічних і тактичних цілей розвитку [6].

Особливої уваги набуває оцінка показників результативності програм. Згідно з Бюджетним кодексом, в Україні також функціонує середньострокове планування, бюджетні програми містять показники результативності. Але ці напрями є лише директивними. Не ведеться аналіз середньострокових прогнозів розвитку економіки, узгодження цілей та стратегій розвитку держави.

Хоча за останні роки в бюджетному менеджменті України відображалися поступові реформи (формування бюджетних програм, стратегій розвитку, інформаційне забезпечення), проте темп їх впровадження визначений ЄС як дуже повільний. Сталим чинником підвищення ефективності було використання Казначейської системи – це забезпечувало покращення обліку наявності коштів, управління касовими залишками, заборгованістю та зобов'язаннями, а також підвищення якості та своєчасності подання фінансової звітності [8]. Проте 2013 р. показав роботу Казначейської служби України в ручному режимі, використання коштів бюджетних установ не за призначенням та вибірковим наданням ресурсів.

Залишається ще питання в узгодженні ведення бухгалтерської звітності та аудиту. В ЄС в питанні аудиту позитивно визначається робота Рахункової палати України. Єдине, це визначають недостатню дієвість цього органу у визначенні порушень бюджетної дисципліни та виявленні відповідальних.

Одним із важливих чинників у реформуванні державних фінансів є прозорість бюджетної політики. Так, з 2005 р. проводиться аналіз Індексу відкритості бюджету. На основні розрахунків ІВР Індекс України у 2008 р. становив 55, у 2010 р. – 62 та у 2012 р. – 54. В порівнянні до інших країн Центральної та Східної Європи: Албанія – 47, Болгарія – 65, Чеська Республіка – 75, Польща 59, Румунія – 47, Росія – 74, Словаччина – 67, Туреччина – 50. Суть цього Індексу полягає в тому, щоб визначити прозорість бюджетних документів для суспільства (зрозумілість, сучасність і корисність документів).

Середня оцінка становить 43 бали для всіх ста досліджуваних країн [9]. Тому основні проблеми, які висвітлює цей показник, – це прозорість бюджетного процесу. З 2000 р. Закон України «Про Державний бюджет України» був вчасно прийнятий, згідно з законодавством, лише один раз – у 2003 р. (бюджет 2004 р.). Критичними були прийняття бюджету 17 лютого 2000 р. та 27 квітня 2010 р. Це призводило до дестабілізації бюджетної сфери та нефінансування капітальних видатків. Однією з причин порушення терміну прийняття законів було несвоєчасне подання його проекту до парламенту (за 2000–2014 рр. вісім разів порушувались терміни). Це призводить до скорочення часу розгляду законопроекту у Верховній Раді України (в останні два роки – до 20 хвилин), майже припинено обговорення проектів науковцями, аналітиками, журналістами. За умови порушення термінів приймається фактично той проект, який подається, без суттєвих змін. Тому потребує визначення відповідальності за порушення бюджетного законодавства та з'ясування відповідальних осіб.

Вагомого значення набула і проблема з державними закупівлями (одна з непрозорих та найкорумпованіших систем). Це знижує ефективність використання державних коштів. Публічне обговорення змін, внесення реформ галузей до напрямів бюджетної політики, а також покарання відповідальних за нецільове використання державних коштів або їх привласнення мають стати новим рівнем бюджетного менеджменту.

Одним із напрямів врегулювання бюджетної політики є зростання доходів бюджетів та валового внутрішнього продукту. Доходи державних бюджетів країн із ринковою економікою в першу чергу залежать від податкових надходжень, а отже, від розвитку бізнесу. Так, співпраця з ЄС та зона вільної торгівлі приведе до змін умов бізнесу в Україні, розуміння важливості норм стандартизації, а від цього і підвищення значення конкурентоздатності продукції на ринку. У рейтингу глобальної конкурентоспроможності за 2013–2014 рр. Україна втратила 11 позицій – з 73 до 84 (серед 144 країн світу) [2]. Власне, зниження показника відбулось вперше за три періоди.

При оцінці складових індексу конкурентоспроможності України визначили, що лідируючі позиції займають здоров'я населення та початкова освіта, вища освіта і підготовка, великі обсяги ринку забезпечені розміром держави, чисельністю населення та споживанням товарів і послуг. Гірші показники індексу в інфраструктурі, технологіях, фінансах та в бізнесі. На найнижчому рівні – інновації та управлінська сфера.

На сьогодні основними напрямками співробітництва між Україною та ЄС є енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу. На ці сфери ЄС надає кошти під різні програми.

Для українців Європейський Союз – це широкий асортимент продукції та послуг, можливості працевлаштування та навчання. За останні двадцять років українці активно мігрують до країн Євросоюзу, щороку збільшується кількість студентів з України. Важливо те, що ЄС приймає високоосвічених працівників, зокрема, технічних спеціалістостей та проєктивістів, активно працюють програми взаємодії з вченими, викладачами, тому виникають і виклики

для навчальних закладів: кількість учнів, студентів в Україні знижується, кількість освітян зростає.

Висновки. Отже, підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що сучасний стан бюджетної політики і загалом державних фінансів є дуже вразливим, та потребує адаптаційного періоду в умовах євроінтеграційних перетворень. Необхідність проведення ефективних структурних реформ в економіці країни є очевидною, що стане передумовою для зростання ефективності бюджетної політики держави.

З метою поступової та гармонійної євроінтеграції України варто врегулювати проведення бюджетної політики та менеджменту. Виділимо такі основні напрями:

- узгодження реформ на економічне зростання економіки, підтримки перспективних галузей, їх модернізації, підвищення рівня життя населення з бюджетною політикою та її цілями;
- функціонування середньострокового планування для збалансування бюджетних коштів;
- розроблення заходів боротьби з нецільовим використанням державних коштів і вдосконалення системи прозорих державних закупівель;
- врегулювання структури видатків, узгодження з показниками дефіциту та державного боргу;
- забезпечення прозорого бюджетного процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василик О.Д. Бюджетна система України: [Підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospro-mozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-r>
3. Бюджет на 2014–2020 роки має бути «поміркованим» // Євро-біюлетень. – 2012. – № 11. – С. 4.
4. Видатки Зведеного бюджету України / Звіт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?curDir=147449>.
5. Гуменюк В.І. Фінансова перспектива ЄС на 2014–2018 роки: способи впливу. Звіт, Лютий, 2010. / [А. Білоус, В. Гуменюк, К. Зарембо] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: icps.com.ua/pub/files/55/95/MAFF_Ukr.pdf
6. Дехтяр Н.А. Порівняльна характеристика принципів реалізації бюджетної політики країн ЄС та України в частині формування державних видатків / [І.М. Боярко, О.В. Дейнека, Н.А. Дехтяр] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/pdf/2013/8_0/45_50.pdf
7. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua/document/145902/zb.doc
8. Звіт Міжнародного банку реконструкції та розвитку / Україна: Звіт з ефективності управління державними фінансами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/07/03/000333038_20120703031330/Rendered/PDF/707990UKRAINIA070053B0PFMPReportUKR.pdf
9. Исследование открытости бюджета – 2012 Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icps.com.ua/pub/files/81/9/OBI2012-Ukraine-CS-Russian.pdf>
10. Інфографіка: держборг Єврозони продовжує бити рекорди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forbes.ua/ua/nation/1369986-in_fografika-derzhborg-evrozoni-prodovzhue-bitirekordi
11. Копійка В.В. Угода про асоціацію з ЄС як чинник забезпечення національної безпеки України / В. Копійка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/93
12. Малий С. Україна і Європа: зарплати і пенсії [Електронний ресурс] / С. Салий. – Режим доступу: http://www.polpravozhit.kiev.ua/2013/10/blog-post_7153.html
13. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=546>
14. ENP countries: Government statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submit-ViewTableAction.do>
15. ENP countries: balance of payments [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=enpr_ecbop